

ITEM EPISTOLA PRAECEPTORUM SANCTI CLEMENTIS PAPAE MISSA IACOBO FRATRI DOMINI. 12r

Clemens Romanae ecclesiae praesul Iacobo carissimo Hierosolimorum episcopo. 1

5 Quoniam sicut a beato Petro apostolo accepimus omnium apostolorum patre, qui claves regni caelestis accepit, aequaliter tenere debemus de sacramentis, quae geruntur in sanctis, te ex ordine nos decet instruere. Tribus enim gradibus commissa sunt sacramenta divinatorum secretorum, id est presbytero, diacono et ministro, qui cum timore et tremore clericorum reliquias corporis dominici debent
10 custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inveniatur; ne cum neglegenter agitur, portioni corporis domini gravis inferatur iniuria. Communio enim corporis domini nostri Iesu Christi, si negligenter erogetur et presbyter minora non curet admonere officia, gravi anathemate digna humiliationis plaga feriatur. Certe tanta in altario holocausta offerantur, quanta populo sufficere
15 debeant. Quod si remanserint, in crastina non reserventur, sed cum timore et tremore clericorum et diligentia consumantur. Qui autem residua corporis domini, quae in sacrario relicta sunt, consumunt, non statim ad communes accipiendos cibos convenient, ne putent sanctae portioni commisceri cibum, qui per aqualiculos digestus in secessum funditur. Si igitur mane dominica portio editur, usque ad sextam ieiunent ministri, qui eam consumpserint, et si tertia vel quarta
20 hora acceperint, ieiunent usque ad vesperum. Sic secreta sanctificatione aeterna custodienda sunt sacramenta. De vasis sane sacris ita gerendum est: altaris palla, cathedra, candelabrum et velum, si fuerint vetustate consumpta, incendio dentur, quoniam non licet ea, quae in sanctuario fuerint, male tractari, sed incendio
25 universa tradantur. Cineres quoque eorum in baptisterio inferantur, ubi nullus transitum habeat, aut in pariete aut in fossis pavementorum iacentur, ne introeuntium pedibus inquinentur. Nemo per ignorantiam clericus palla mortuum credat obvolvendum, aut diaconus scapulas operire velit, quae fuit in altare aut certe, quae data est in mensam domini. Qui haec fecerit vel leviter quasi nihil et
30 neglegenter habuerit divina mysteria, diaconus triennio sexque mensibus a dominico alienus erit altari gravi percussus anathemate. Quod si clericum presbyter non commonuerit, decem annis et quinque mensibus excommunicatus sit, propter quod de dominicis sacramentis subiecta sibi non commonuerit ministeria, et postea cum grandi humilitate matri reconcilietur ecclesiae. Pallas
35 vero et vela, quae in sanctuario sordidata fuerint ministerio, diaconi cum humilibus ministris intra sacrarium lavet non eicientes foras a secretario velamina dominicae mensae, ne forte pulvis dominici corporis male decidat, a sindone foris abluto, et erit haec operanti peccatum, idcirco intra sacrarium ministris praecipimus haec sancta cum diligentia custodire. Sane pelvis nova comparetur, et praeter haec nihil aliud tangat. Sed non ipsa pelvis velis apponatur lavandis,
40 quae ad dominici altaris cultum pertinent, pallae altaris solae in ea laventur. De velis autem ianuarum cura sit ostiariis ex admonitione maiorum, ne quis neglegens aut ignarus ad velum ianuae domus domini manus incodite tergat, sed statim coercitus discat omnis homo, quia velum domus domini sanctum est.
45 Praecipimus etiam, ne cum extero ecclesiae sive laico de fragmentis oblationum

6 accepit] corrected from accipit 18 commisceri] corrected from comiscere 19 aqualiculos] marginal gloss: ventriculos digestus] corrected from degestus 24 tractari] corrected from tractati 31 anathemate] in margin: Gl. perditione 34 Pallas] in margin: Gl. vestis superior 38 sacrarium] corrected from sacrum 39 pelvis] in margin: Pelvis vas ad pedes lavandos

domini ponatur ad mensam. Unde scis tu, qui passim sacrarii panes indignis impendis, unde nosti, si a mulieribus mundi sunt? Hinc et David ab Abimelech sacerdote interrogatus, cum panes sibi ad comedendum posceret, si mundus esset a muliere, cum se mundum ante triduum profiteretur, panes propositionis manducavit.

50

Ad dominica autem mysteria tales eligantur, qui ante ordinationem coniuges suas noverint. Quod si post ordinationem ministro contigerit proprium invadere cubile uxoris, sacrarii non intret limina, nec sacrificii portitor fiat, nec altare contingat, nec ab offerentibus holocausti oblationem suscipiat, nec ad dominici corporis portionem accedat, nec aquam sacerdotibus porrigat ad manus, sed ostia forinsecus claudat, minora gerat officia, urceum sane calicem ad salutare non sufferat. Si forte quispiam presbyter sive diaconus sacrarii sindonem vel velum subtracta vendiderit, Iudae similis aestimabitur Scariothis. Qui propter cupiditatem fecerit hoc opus, noverit se supradicti Iudae suscepturum poenam. Clericus vero solus ad feminae tabernaculum non accedat nec properet neque sine maioris natu principis iussione.

55

60

2 Nec presbyter solus cum sola femina fabulas misceat, nec archidiaconus aut diaconus sub praetextu humilitatis officii frequentet domicilia matronarum aut forte per clericos aut domesticos eius matronae mandent secretim aliquid. Si cognitum fuerit, et ille deponatur et illa a liminibus arceatur ecclesiae. Sed si forte aliqua intercessio fuerit, episcopo suggeratur. Et si talis est, ad quam debeat ire, pro interventu ipse pergat. Sin autem, de latere suo dirigat, cum duobus aut tribus, qui hoc debeant sanare. Sane ad visitandam mulierem infirmam nullus clericus ingrediatur, nisi cum duobus aut tribus.

65

3 Nemo tamen cum extranea habitet femina, nisi soror aut proxima fuerit, et hoc cum magna sollicitudine fiat. Non ignoramus malicias satanae. Universa haec cum mansuetudine ecclesiastica complenda sunt ministeria. Negotium enim dei non decet neglegenter expleri. Iterum atque iterum de fragmentis domini corporis demandamus. Calicem vero ad perferendum sanguinem domini praeparatum cum tota ministerii mundicia minister praeparet, ne non bene lotus calix diacono peccatum fiat offerenti, ita cum omni honestate cuncta, quae supra exposuimus, oportet impleri. Tales ad ministerium eligantur clerici, qui digne possint dominica sacramenta tractare. Melius est enim domini sacerdoti paucos habere ministros, qui possint digne opus dei exercere, quam multos inutiles, qui onus grave ordinatori adducant. A principio epistolae usque hunc locum de sacramentis delegavit bene intuendi, ubi non murium stercora inter fragmenta dominicae portionis appareant, neque putrida per neglegentiam remaneant clericorum, et convenientes, qui accipere sibi medicinam desiderant, putrida, cum viderint, magis cum ridiculo et fastidio videantur accipere et in peccatum magis decidant per neglegentiam clericorum.

70

75

80

13r

85

4 Quapropter nemo clericorum ultra haec dissimulet aut neglegere ullatenus audeat, sed libenter, quae iussa sunt, expleat, et sacramenta divina nequaquam neglegenter contrectet. Ideoque tam iuvenes quam senes de his et de omni conversatione sua ac conversione et poenitentia valde esse sollicitos oportet satisque agere, ut haec condigne agant, et de reliquo ornent tam clerici quam saeculares animas suas ornamentis dignissimis, dogmatibus scilicet veritatis,

90

decore pudicitiae, splendore iustitiae, candore pietatis, aliisque omnibus, quibus
 comptam decet esse rationabilem mentem. Tum praeterea declinare a consortiis
 inhonestis et infidelibus et societates habere fidelium atque illos frequentare
 95 conventus, in quibus de pudicitia, de iustitia, de pietate tractatur. Orare semper
 deum ex toto corde et ab ipso petere, quae decet, ipsi gratias agere, veram
 poenitentiam gerere praeteritorum gestorum, aliquantulum etiam, si possibile est,
 per misericordias pauperum iuvare poenitentiam. Per haec enim facilior venia
 dabitur et indulgenti citius indulgebatur. Quod si provectioris aetatis sit is, qui ad
 100 poenitentiam venit, eo magis gratias agere debet deo, quod, postquam fractus est
 omnis impetus concupiscentiae carnalis, scientia veritatis accepta nulla ei
 imminet pugna certaminis, per quam insurgentes adversus animam reprimat
 corporis voluptates. Superest ergo ei in agnitione veritatis et misericordiae
 operibus exerceri, ut afferat fructus dignos poenitentiae nec putet, quia in
 105 temporis longitudine documentum conversionis ostenditur et non in devotionis ac
 propositi firmitate. Deo enim manifestae sunt mentes, qui non temporum
 rationem colligit, sed animorum. Ipse enim probat, si, quis agnita veritatis
 praedicatione non distulit neque tempus negligendo consumpsit, sed statim et, si
 dici potest, eodem momento praeterita perhorrescens futurorum desiderium cepit
 110 et in amorem regni caelestis exarsit. Propter quod nemo vestrum ultra dissimulet
 nec retro respiciat, sed ad evangelium regni dei libenter accedat. Non dicat
 pauper, quia, cum dives factus fuero, tunc convertar. Non requirit a te deus
 pecuniam, sed animum misericordem et piam mentem. Neque dives
 conversionem suam differat pro sollicitudine saeculari, dum cogitat, quomodo
 115 dispenset abundantiam frugum. Neque dicat intra semetipsum: Quid faciam? Ubi
 recondam fructus meos? Neque dicat animae suae: Habes multa bona reposita in
 annos multos, epulare et laetare. Nam dicitur ei: Stulte, hac nocte auferetur abs te
 anima tua, et quae parasti, cuius erunt? Itaque festinet ad poenitentiam omnis
 aetas, omnis sexus omnisque condicio, ut vitam consequatur aeternam. Iuvenes
 120 quidem in eo grati sint, quod in ipso impetu desideriorum cervices suas iugo
 subiciunt disciplinae. Senes et ipsi laudabiles, quia multi temporis
 consuetudinem, in qua male praeventi sunt, pro dei timore commutant. Nemo
 ergo differat, nemo cunctetur. Quae enim causa cunctandi est ad bene agendum?

Animus male sibi conscius, dum videtur sibi nullam poenam pati, credit, quia 5
 125 non iudicet deus, cum abuti patientia dei et non intellegere parentis benignitatem
 iam sit magna damnatio. Unde scriptum est: Maledictus omnis, qui opus dei
 negligenter agit. Quapropter pastoralis ordinis est infatigabiliter revocare,
 quicquid ad correctionem populorum, immo magis filiorum spiritualium, quantum
 est fas, intellegere, cognoverit pertinere, et non, quod absit, cum suo periculo
 130 alienae spei, per solam negligentiam facere detrimentum, sed quod ad generalis
 salutis spectat compendium, salubri necesse est providere tractatu. Homini
 religioso parum esse debet inimicitias aliorum non exercere vel augere male
 loquendo, nisi eas etiam extinguere bene loquendo studuerit. Ecce oris nostri
 135 bucina ad aures omnium personamus, neque se deinceps excusabit non monitum,
 quicquid sequi debeat, tam verbis quam litteris edocetur.

Qualis autem condemnatio et qualis imminet maledictio eis, qui in patres 6
 peccant, divina nos docet scriptura. Si enim Cham filius Noe, cum vidisset
 nudum suum patrem, quoniam non cooperuit patris corporalis nuditatem, sed

117 hac] corrected from ac 120 sint] corrected from sunt 121 Senes] corrected from Sanes 123 cunctetur] corrected from conctetur 132 religioso] corrected from regio

- 13v egressus nuntiavit eum fratribus, et illi vestimento eam cooperuerunt, ipse quidem Cham et illi, qui ex eo nati sunt, sub maledicto facti sunt, qui autem cooperuerunt, magnam benedictionem meruerunt. Multo magis isti maiore et ampliore condemnatione digni sunt, qui patribus obiurgare aut contra eos insurgere nituntur aut iniuriam vel contumeliam eis inferre moliuntur, quoniam, qui his resistit, deo resistit, et qui eis iniuriam vel contumeliam facit, deo, cuius legatione funguntur, facit. Expavit caelum super hoc et horruit amplius vehementer, dicit dominus: O intolerabilem malignitatem, o linguam loquentem iniquitatem contra deum et mentem in altitudinem cornu extollentem! Et iterum: Impone, homo, tuae linguae ostium et seram. Cessa cornu in altitudinem extollens et loquens adversus deum iniquitatem et proximum tuum. Quousque insultas patienti Christo et fratribus? 140
- 7 Haec nos familiariter docebat et haec nobis publice praedictus magister et instructor atque ordinator noster princeps apostolorum Petrus in ecclesia praedicabat exemplum dans, ut et nos similiter faciamus. Humiliamini, inquit, in conspectu domini, et exaltabit vos. Nolite detrahare alterutrum, quoniam, qui detrahit fratri, aut, qui iudicat fratrem suum, detrahit legi et iudicat legem. Qui autem iudicat legem non est factor legis, sed iudex, unus est enim legislator et iudex, qui potest perdere et liberare. Tu autem quis es, qui iudicas proximum? Non oportet, praecepit, nos iudicare invicem, sed magis auxilium ferre. Vae erit, inquit, his, qui fratres tribulant, et eis, qui eos persequuntur. Vos autem, quanto amplius tribulamini, tanto purgatiores atque beatiores efficiemini, si tamen ipsa tribulatio patienter fuerit supportata. Quod etiam ipse nos dominus docuit: Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Et idem: Beati eritis, cum vos oderint homines et persecuti vos fuerint et eiecerint nomen vestrum tamquam malum. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra multa est in caelo. Unde et ipse ait: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex totis viribus tuis, et proximum tuum sicut te ipsum. Non enim, inquit, diligit recte deum, qui fratrem insequitur, nec diligit proximum, qui ei detrahit, vel qui illum accusat, quia, quod sibi quis fieri non vult, hoc aliter nullatenus facere debet. Discite, inquit, filii mei, sapientiam et tenetote fidem rectam et amplectimini caritatem, ut non excidatis. Data est enim vobis a domino potestas et virtus ab altissimo, qui interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur vestras. Qui autem custodierint iustitiam, iuste iudicabuntur et, qui crediderint iusta, invenient, quid respondeant. Semper cavetote quae praecepit, ne aliquando peccato consentiamus et praetermittamus praecepta dei nostri. 145 150 155 160 165 170
- 8 Ecclesias per congrua et utilia facite loca, quae divinis precibus sacrare oportet et in singulis sacerdotes divinis orationibus deo dicatos poni, quos ab omnibus venerari oportet et non a quoquam gravari. 175
- 9 Semper vitate mala, et pro animabus vestris ne confundamini dicere verum. Mendacia fugite et veritatem corde proferte, quoniam multos iam supplantavit suspicio. Caritatem semper diligite et fratres adiuvate. Erunt enim, quasi non sint, et peribunt viri, qui contradicunt vobis. Unde et dominus ait: Qui vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit, et qui me spernit, spernit eum, qui me misit. Et idem: Qui enim non est adversus vos, pro vobis est. Quisquis enim potum 180

139–140 ipse ... cooperuerunt] *added* 142 condemnatione] *corrected from* condempzione obiurgare] *corrected from* obviare 151 publice] *corrected from* publiciter 158 oportet] *added interlinearly*: non 159 quanto] *corrected from* quanti 168 aliter] *corrected from* alteri 173 quae] *added* 179 supplantavit] *corrected from* supplicavit

185 dederit vobis calicem aquae in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis,
 non perdet mercedem suam. Et qui scandalizaverit unum ex pusillis credentibus
 in me, bonum est enim magis, si circumdaretur mola asinaria collo eius et in mare
 mitteretur. Et si scandalizaverit te manus tua, abscide illam, bonum est tibi
 debilem introire in vitam, quam duas manus habentem ire in gehennam, ignem
 190 inextinguibilem, ubi vermis eorum non moritur, et ignis non exstinguitur. Et si
 pes tuus te scandalizat, amputa illum, bonum est tibi claudum introire in vitam
 aeternam, quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis,
 ubi vermis eorum non moritur et ignis non exstinguitur, ut supra. Quod si oculus
 tuus scandalizat te, eice eum, bonum est tibi luscum introire in regnum dei, quam
 duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi vermis eorum non moritur, ut
 195 supra. Omnis enim igne salietur et omnis victima salietur. Bonum est sal, quod, si
 sal insulsum fuerit, in quo illud salietis? Habete in vobis sal et pacem habete inter
 vos, quia, quisquis vestrum recte docuerit et iuste vixerit, habebit gloriam. Qui
 autem secus egerit, indubitanter poenam sustinebit, ideo bona agere vos semper
 oportet, ut bravium aeternae vitae percipiatis.

200 His ergo bene parete sententiis, ne quis haec praecepta minime credat implenda
 et iudicio dei ignis aeterni tormenta sustineat, quia ecclesiastici operis sacra
 neglexerit. Haec igitur, frater Iacobe, de ore sancti Petri iubentis audivi. Si quis
 haec praecepta non integra custodierit, sit anathema usque ad adventum domini
 nostri Iesu Christi. Haec praecepta a sancto Petro apostolo accepi et tibi,
 205 carissime frater, insinuare curavi, ut servare omnia praecipias sine macula. Si quis
 vero audierit te, utilis erit minister Christi Iesu. Qui autem non audierit te, immo
 loquentem deum per te, ipse sibi damnationem accipiet.

10 | 14r

210 Omnipotens deus, carissime, sua te protectione custodiat, atque ad caelestis
 remunerationem patriae multiplici animarum fructu perducatur. Deus te iterum
 iterumque incolumem custodiat, reverentissime frater. Amen. EXPLICIT.

11